

Rado Riha

H.G. BACKHAUS: REKONSTRUKCIJA MARXOVE TEORIJE VREDNOSTI ¹
Nekateri ključni problemi sodobnih marksističnih interpretacij "Kapitala", 1. del

Backhausov poskus rekonstrukcije Marxove vrednostne teorije predstavimo najlažje tako, da strnemo njegova dognanja v obliko naslednjega "silogizma":

- osnovna značilnost izvirne podobe Marxove kritike politične ekonomije je enotnost vrednostne teorije in denarne teorije;

- izvirna enotnost vrednostne in denarne teorije je ostala vse do danes v bistvu nedojeta - ne le v meščanski interpretaciji Marxa, ampak tudi znotraj samega "marksističnega tabora";

- nezadostnosti, pomanjkljivosti in protislovnosti obstoječih marksističnih interpretacij Marxove vrednostne teorije v posebnem in njegove kritike politične ekonomije nasploh pa segajo navsezadnje tudi v "stvar samo" - to se pravi, v izvirno vsebinsko in metodološko podobo Marxove kritike politične ekonomije.

¹ Prvotne namere, da bi objavili prevod celotnega Backhausovega članka, ki izredno podrobno, pa tudi polemično, prikazuje nekatere poglavitne tokove v sodobni marksistični recepciji Marxove in Engelsove kritike politične ekonomije, zaradi obsežnosti članka (okoli 110 strani) ni bilo mogoče izpeljati. Zaradi informativnosti članka pa sem skušal prvotno namero deloma ohraniti tudi v pričujočem prikazu, tako da daljše odlomke povzemam bolj, kot se mi sicer zdi primerno. Ta povzemanja se od mojih interpretacijskih vposegov razlikujejo po gostejšem tipkopisu.

Backhausov slog "prikaza skozi kritiko" pa je tudi povzročil, da sem pri povzemanju njegovih postavk presegel obseg recenzije, kakršen je v navadi. Preizkus nekaterih postavk je namreč terjal, da vsaj v grobih orisih pridejo do besede tudi avtorji, s katerimi se Backhaus spoprijema.

V sedanji obliki je prikaz Backhausove interpretacije politične ekonomije zastavljen hkrati kot poskus, da dosedanje raziskovalno delo v zvezi z zgodovino nastanka in učinkovitostja Marxovih Očrtov oblikujem v začasne delovne hipoteze.

V tem "silogizmu" nimamo zdaj pred seboj le teoretskega "gibalnega načela" Backhausovega rekonstrukcijskega podvzema, ampak smo soočeni tudi z vso njegovo vprašljivostjo. V sodobni marksistični teoriji obstaja namreč cel niz argumentov, ki jih je mogoče z različno kritično oz. izključevalno močjo uporabiti tako proti vsaki izmed "premis" kot proti samemu "sklepu".

Denimo, da je prvi stavek trditev, ki je v svoji obseveljavnosti že brez vsake informacijske vrednosti, trditev, ki je tako abstraktna, da nanjo pristajajo avtorji s povsem različnimi teoretskimi in političnimi stališči (npr. Vygodskij, Reichelt, Haug). Dalje, da je, kot kaže drugi stavek, očitno nastopil še en teoretik, ki si implicitno prisvoja odkritje "pravega Marxa", vse druge interpretacije pa proglašaja za napačne. In končno, da se v sklepu razgalja še en - če uporabimo izposojeno rečenico - slabo prikrit cilj "izbrisanja revolucionarnega značaja kritike politične ekonomije".

Backhausovo "gibalno načelo" postavljamo za izhodišče našega prikaza prav zaradi njegove vprašljivosti. Ne bomo skušali dokazovati, da je Backhausova analiza zanimiva za kritičen marksistični pretres ravno zaradi svoje vprašljivosti, ravno zaradi svojega nerazumevanja Marxa. Pač pa želimo skozi naše povzemanje in delno komentiranje njegovega članka nakazati, da je lahko konkretna povezanost obeh "premis" in "sklepa", ki šele tvori specifično vsebino Backhausove analize, produktivna za teoretsko prisvojitvev in praktično učinkovanje kritike politične ekonomije. Tudi zaradi tega, ker razkriva, kako in kdaj je "vprašljivost", to se Drugi del prikaza bo objavljen v naslednji številki Vestnika IMŠ, posvečeni projektu METI. Verjetno ni treba poudariti, da obravnavam področje kritike politične ekonomije na način, za katerega sem strokovno usposobljen - kot filozof. Bolj kot stroka me seveda za tak način obravnave upravičuje predmetno področje samo, vsaj v tisti zastavitvi, ki je lastna Marxu

pravi, odpiranje teoretskih vprašanj znotraj samega sklopa kritike politične ekonomije, znanstveno plodna - tudi zaradi tega torej, ker preprečuje teoretski dogmatizem, ki vprašanja, ki niso bila postavljena, obravnava kot že razrešena.

Oglejmo si zdaj Backhausov "silogizem" podrobneje. Čeprav se bomo pri tem ravnali po formalni razdelitvi na "premise" in "sklep", bomo v našem prikazu seveda upoštevali njihovo vsebinsko povezanost, ki povzroča, da so dognanja druge "premise" in "sklepa" anticipirana že v zastavitvi prve.

Ad 1) Osnovo Backhausovega pristopa² k problemom kritike politične ekonomije predstavlja Marxova dialektična figura podvojenost blaga v blago in denar, znana in že utečena obravnava blaga kot enotnosti nasprotujočih si določitev. Na tej osnovi zastavlja Backhaus svoje konceptualno izhodišče, da sta vrednost in denar "notranje prepletene", "notranje povezane", teoretski prikaz pa to povezanost razgrinja in sistematično razvija tako, da so različne funkcije denarja opredeljene skozi proces, ki razvija in določa samega sebe. Skratka, osrednjemu elementu Marxove kritike ekonomije, teoriji vrednosti dela, je po Backhausu lastna zahteva, da z "notranjo", z "logično" nujnostjo izpelje denar kot denar: "... temeljni pojmi vrednostne teorije /so/ razumljeni samo tedaj, če sami omogočajo razumevanje temeljnih denarno-teoretskih pojmov. Vrednostna teorija je adekvatno interpretirana, če je blago dojet tako, da se v procesu imanentnega samo-prehajanja postavlja kot denar" (Backhaus 1972, 133; 107). Zato je mogoče Marxovo vrednostno teorijo v razčlenjenosti njenih družbenih, znanstvenoteoretskih, znotrajznanstvenih in metodoloških³ razsežnosti razumeti samo, če dojamemo in

² Poleg obravnavanega članka cf. še naslednje Backhausove spise: Zur Dialektik der Wertform, v: Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie, hrsg. von A. Schmidt, Frankfurt/M 1969, (slov. prev.: K dialektiki vrednostne forme, v: Časopis za kritiko znanosti 13/14, Ljubljana 1976); Materialien zur Rekonstruktion der Marxschen Theorie, v: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, 1,3,11, Frankfurt/M 1974, 75, 78.

³ Backhaus misli s tem na znane probleme, kot so denimo, izpeljava prehodnosti kapitalističnih produkcijskih razmerij,

ekspliciramo njen dvojni značaj: vrednostna teorija je kri-
tična razgraditev "predmonetarnih vrednostnih teorij"⁴,
ta njena kritična vsebina pa se pokriva s pozitivno uteme-
ljitvijo teorije denarja, z razvitjem "substancionalne defi-
nicije"⁵ denarja, ki je podlaga izpeljave njegovih zakonito-
sti.

razmerje med filozofijo in ekonomijo, med družboslovnim in
naravoslovnim modelom znanstvene razlage, problem materia-
listične dialektike in njenega znanstvenega statusa, različ-
ne oblike, funkcije in zakonitosti denarja, problemi bančne
politike itd.

⁴ "Predmonetarna vrednostna teorija" je Backhausova konstruk-
cija, s katero označuje neko skupno značilnost "akademskih"
(meščanskih) in velikega dela marksističnih teorij vredno-
sti: da zatrjujejo veljavnost stavkov vrednostne teorije za
realna menjalna razmerja naturalnega gospodarstva, struktu-
ralno istovetnost zakonov "menjave" v predmonetarnem in mo-
netarnem menjalnem gospodarstvu.
"Vsebinsko zelo heterogene in deloma celo kontrarne vredno-
stne teorije so utemeljene na nekaj skupnih premisah, tako
da jih lahko spoznamo za zgolj različne inačice nekega ze-
lo specifičnega tipa vrednostne teorije. Tiho in nereflek-
tirano predpostavljajo logično dopustnost postopka, da abstra-
hiraš od denarnega zagrinjala' in da lahko rezultat te abstra-
cije interpretiraš kot model fiktivne ali kot strukturo historič-
ga naturalnega gospodarstva in v zadnji instanci kot 'bistvo'
moderne denarnega gospodarstva. Naturalno-gospodarski pro-
cesi veljajo kot 'bistvo' denarno-ekonomskih; naturalne go-
spodarske kategorije opredeljujejo značaj denarno-ekonomskih:
ne obstaja nikakršna načelna razlika med 'menjavo' in 'me-
njalno vrednostjo' na eni strani in med 'nakup-prodaja' in
'cena-denar' na drugi strani. Logično razviti zakoni pred-
monetarnih menjalnih dejanj v fiktivnem ali historičnem natu-
ralnem gospodarstvu naj bi se ne razlikovali od 'zakonov'
monetarno posredovanih menjalnih dejanj moderne denarne eko-
nomije. (Backhaus 1978, 35).

⁵ "substancionalno definicijo" denarja razume Backhaus poj-
movno določitev različnih funkcij denarja in bistvo njihove
enotnosti. Gre torej za določitev, ki je za raven znanstve-
nega mišljenja dovolj samoumevna. A prav v tej navidez samo-
umevni opredelitvi bistva in temeljnih zakonov denarja kot
pojavnih oblike vrednosti oz. kot samemu sebi nasprotujočega
predmeta - poenostavljeno rečeno, v opredelitvi bistva poja-
va - je vsebovana novost Marxovega postopka. Takšna oprede-
litev zahteva namreč, kot poudarja tudi Backhaus, povsem nov
pojem teorije, nov tip konceptualizacije, ki bi pojasnila,

Neločljivo povezanost vrednostne in denarne teorije je treba pri tem razumeti kot povezanost "imanentne" in pojavlja-joče se" mere vrednosti, oz. kot povezanost substance in forme vrednosti:

"... vrednosti ni mogoče misliti kot za sebe eksistirajoče predmonetarne substance, ki se vnanje nanaša na nekaj tretjega, kar se imenuje denar. Vrednost ne obstaja onstran in neodvisno od svoje 'adekvatne' pojavnne oblike" (Backhaus 1978, 38), od denarja.

Marxova vrednostna teorija vsebuje tako naslednje pro-blemske sklope:

1. utemeljitev in razvoj vrednosti kot določitenega razlo- ga menjalnega razmerja. Gre za tradicionalne probleme kvan- titativne vrednostne teorije;
2. kritiko predmonetarnih vrednostnih teorij;
3. utemeljitev svojstvene denarne teorije;
4. kritiko denarnih teorij, ki ustrezajo predmonetarni vred- nostni teoriji: aporije teh teorij izvirajo predvsem iz lo- čitve organično povezanih kategorij vrednosti in denarja.

kako lahko Marx na ravni prikaza bistvene določitve izpelju- je takorekoč v apriorni obliki, hkrati pa njegov prikaz ni mogoč brez empiričnih raziskav npr. Tooka (cf. Backhaus 1975, 127/8).

Kot primer marksistične predmonetarne vrednostne teorije na- vaja Backhaus E.V. Iljenkova, ki pravi:

"Teoretske določitve vrednosti kot takšne je mogoče dobiti samo tako, da preiščemo objektivno ekonomsko dejanskost, ki lahko obstaja pred vsemi in zunaj ter neodvisno od vseh fe- nomenov, ki so kasneje nastali na njenem temelju. Ta elemen- tarna, objektivno-ekonomska dejanskost je obstajala dolgo pred nastopom kapitalizma in pred vsemi kategorijami, ki iz- ražajo njegovo strukturo. Ta dejanskost je neposredna menja- va blaga za blago" (E. Iljenkow, Die Logik des Abstrakten und Konkreten im 'Kapital' von Marx, v: Beiträge zur marxisti- schen Erkenntnistheorie, Frankfurt/M 1969, 124)

Osnovna poanta Backhausovega argumentiranja proti predmone- tarnim vrednostnim teorijam je, da po svoji logični konstruk- ciji nujno vodijo v vulgarno-marksistično kritiko ideologije oz., če njegov argument še razširimo, da v zadnji instanci slonijo na teoriji odraza.

⁶ Cf. k temu stališče Vygodskega: "Dejansko predstavlja de- nar posebej markantno pojavno obliko blagovne vrednosti, saj je denar, denarna forma vrednosti, tudi najbolj razvita, ka- pitalizmu adekvatna oblika vrednosti. Potemtakem je denarna teorija neposredna posledica vrednostne teorije ... vredno- stne teorije, iz katere organično izrašča denarna teorija" (Vygodskij, Die "Grundrisse der Kritik der politischen Öko- nomie und ihr Platz im Kampf um die ökonomische Lehre der Arbeiterklasse /Očrti kritike politične ekonomije in njihovo mesto v boju za ekonomski nauk delavskega razreda/, v: Marx-Engels Jahrbuch 1, Berlin, Dietz Verlag 1978, 178, 180)

Ker pa vrednost ni le "pojavnjujoča se" vrednost, ampak tudi "procesirujoča" vrednost, je mogoče Marxovo vrednostno teorijo v ožjem smislu opredeliti tudi kot teorijo onstran ločitve na vrednostno, denarno in kapitalsko teorijo. Marxova vrednostna teorija prehaja meje med seboj izoliranih posamičnih disciplin etablirane ekonomske znanosti bodisi akademskega bodisi marksistično-leninističnega značaja (18).

Kolikor je zatrjevanje "notranje povezanosti" vrednostne in denarne teorije samo druga formulacija teze, da je treba razumeti Marxovo vrednostno teorijo kot analizo vrednostne forme, lahko uvrstimo Backhausa med tiste marksistične interprete, ki vidijo prav v "formni analizi" nekakšno jedro specifičnosti Marxove kritike politične ekonomije. S precejšnjo prepričljivostjo se lahko pri tem skličejo na samega Marxa, ki svari pred ekonomistično "brutalno zainteresiranostjo za snov" ter v sklepnem delu prvega poglavja Kapitala I dovolj nedvoumno pove, v čem vidi "temeljno hibo" klasične politične ekonomije in novost svoje lastne analize. Reichelt je, denimo, skušal to novost Marxove problemske zastavitve povzeti z vprašanjem, kaj se skriva v samih kategorijah politične ekonomije, kaj je svojevrstna vsebina ekonomskih formnih določenosti, torej blagovne forme, denarne forme, kapitalske forme, forme profita, obresti itd. (Reichelt 1970, 16). Gre seveda za ponovitev in pretres Marxovega vprašanja,

"... zakaj privzema ta vsebina takšno obliko. Zakaj se torej delo upodablja v vrednosti in mera dela s svojim časovnim trajanjem v velikosti vrednosti delovnega produkta" (Marx, Kapital I, Č 41-42, 40),

vprašanja torej, ki terja strogo teoretsko izpeljavo geneze teh različnih form.

Backhausa pa lahko umestimo še v nek splošnejši okvir marksistične teorije: interpretacije, ki v različnih inačicah zatrjujejo "paradigmatski" pomen analize vrednostne forme za zgradbo Marxovega Kapitala, je mogoče uvrstiti v tisto veliko skupino marksističnih interpretacijskih podmen, za katero se je danes, vsaj v okviru "zahodnega marksizma" uve-

ljavil bolj ali manj posrečen izraz "logična interpretacija" Kapitala. Logična interpretacija pa sodi spet, če sledimo Backhausu, poleg "logično-historične" in "modelno-platonistične" oz. "ekonomistične" razlage⁷ k trem poglavitnim in sorazmerno homogenim smerem sodobne marksistične recepcije Marxove in Engelsove kritike politične ekonomije - dodajmo še, da razume Backhaus lastno branje Marxa kot neke vrste kritično preseganje logične interpretacije.⁸

Backhausova klasifikacijska shema je nedvomno precej groba, tudi če jo razumemo samo kot začasno delovno sredstvo, ne pa že kot dognani rezultat. Nedorečeno ostaja tudi, ali in kako so tri izpostavljene smeri med seboj povezane. Zdi se, da Backhaus vsaj logične in logično-historične zastavitve ne jemlje toliko kot dveh samostojnih in ločenih miselnih tokov, ampak prej - kar se nam zdi ustrezneje - kot zunanje nasprotje notranjega protislovja ene same, tj. "logične" interpretacije.

A ne glede na vsa odprta vprašanja vsebinske razdelanosti je tročlena shema glede na osnovni teoretski zalog vendarle sprejemljiva. Razdelitev namreč ni zastavljena kot poskus "objektivne" razvrstitve obstoječih marksističnih interpretacij, namera razvrščanja ni razmejevanje, ki bi za-

⁷ O razmerju med logično in logično-historično razlago bomo podrobneje spregovorili v drugem delu prikaza. Za modelno-platonistično smer je po Backhausovem mnenju značilno, da razlaga pojmovne operacije prvih treh poglavij Kapitala kot konstrukcijo modela enostavne blagovne produkcije, ki je nato preko sukcesivne konkretizacije približan realnosti kapitalistične blagovne produkcije.

"O 'ekonomistični' smeri lahko govorimo zato, ker se njeni zastopniki zanimajo zgolj za kvantitativne zastavitve problemov, niso pa zmožni spoznati ekonomsko-teoretsko relevantnih problemov Marxove analize vrednostne forme" (Backhaus 1978, 32).

⁸ Dvojni značaj Marxove analize forme "je mogoče spoznati in razdelati edino na podlagi logične recepcije... Logično recepcijo Marxove analize kategorij je treba zato kritizirati samo kot interpretacijo, pri čemer ne smemo spregledati, da je treba to interpretacijo obravnavati kot nujno prehodno stopnjo za bolj adekvatno dojetje" Marxove teorije (Backhaus 1978, 43).

Kritično analizo tega Backhausovega stališča bomo razvili v drugem delu prikaza.

gotavljalo homogenost lastni teoretski poziciji, ampak predvsem izstavitve pojmovne mreže "vnaprejšnjega razumevanja", skozi katero mora danes še tako imanentna razlaga "stvari same", tj. Marxove kritike politične ekonomije. S tem pa je seveda poskus klasificiranja v lastni marksovski poziciji že od vsega začetka od znotraj razgrajen.⁹

Del problemov, povezanih z Backhausovo shemo, bomo podrobneje obravnavali pri prikazu njegove druge premise. Zaenkrat nas zanima samo vprašanje, po čem se odlikuje Backhausovo stališče v okviru logične interpretacije. Poudarimo še enkrat, da je sama oznaka negotova, kakor je negotovo tisto, kar označuje: razhajanja med posameznimi logičnimi interpreti so tolikšna, da se zastavitve dejansko med seboj izključujejo. Če kljub temu vztrajamo pri tej obči opredelitvi, jo upravičujemo in razumemo na ozadju zna- nega Engelsovega vprašanja, kako je treba obravnavati zna- nost, ki meri na sistematično povzemanje celotnega komplek- sa ekonomske znanosti na,

"... povezano razvitje zakonov meščanske produkcije in meščanske menjave" (Engels, MEW 13, 472 sl).

Na tej podlagi bi tvegali naslednjo grobo opredelitev: kar združuje tokova "logične interpretacije" - mlajšo ("neo-orto- doksno") "čisto" logični in starejšo ("ortodoksno")¹⁰ logič- no-historično - je, da gre pri obeh za takšna raziskovanja problemov kritike politične ekonomije, ki niso odprta samo

⁹ Lahko bi rekli tudi drugače, da je namreč Backhausova razdelitev samo "subjektivni" izraz njegovega lastnega teoretskega zrenja. Ker pa opredeljuje znotraj te razdelitve tudi samega sebe, se mora torej njegovo teoretsko stališče razlikovati od samega sebe. Opredelitev Backhausovega specifičnega mesta znotraj logične interpretacije mora zato nujno sovpadati z izstavitvijo "notranje razcepljeno- sti" njegovega teoretskega stališča, ki določa razdelitev marksističnih interpretacij kritike politične ekonomije.

¹⁰ Izraza ortodoksija in neo-ortodoksija sta Backhausova.

za "strokovno-znanstveno", ekonomsko plat problemov, ampak tudi za, če lahko tako rečemo, problem povezanosti ekonomskih problemov z dialektično metodo prikaza. Enostavno rečeno, različnim smerem logične interpretacije je skupno, da¹¹ bolj ali manj reflektirano sprejemajo eno izmed osnovnih postavk dialektike, namreč postavko o posredovanosti vsebine in forme, predmeta in metode prikaza - ob tem minimumu lahko tudi že zaslutimo globino razhajanja.

Konstruirana skupna osnova logičnih interpretacij slo- ni na dveh točkah. Soglasje vlada, prvič, glede tega, da Marx raziskuje meščansko družbo z vidika nastale strukture,

¹¹ Za teoretsko najpomembnejša predstavnika logično-histo- rične interpretacije šteje Backhaus W.F. Hauga in K. Holz- kampa. Dodajmo, da je ta interpretacijska smer tudi dominan- tna v vzhodnonemških in sovjetskih delih. Med logičnimi in- terpreti je danes poleg avtorjev kot so H. Reichelt, O. Negt, A. Schmidt, gotovo najmočnejša skupina v Projekt Klassenana- lyse in Projekt Entwicklung des Marxschen Systems. Osrednja figura je tu J. Bischoff. Izdali so že šest interpretacij Kapitala: Gesellschaftliche Arbeit als Systembegriff. Über wissenschaftliche Dialektik. Interpretation zum "Kapital" 1, Berlin 1973 /Družbeno delo kot sistemski pojem. O znanstve- ni dialektiki/; Das Kapital vom Geld. Interpretationen der verschiedenen Entwürfe. Interpretationen zum "Kapital" 2, Berlin 1973 /Poglavje o denarju, Interpretacija različnih osnutkov/; Zur Logik des Kapitals. Interpretationen zum "Kapital" 3 /K logiki Kapitala/; Rinkleff, Frank: Theorien über die Grundrente. Grundeigentum und Grundrente im System der bürgerlichen Produktion. Interpretation zum "Kapital" 4, Berlin 1974 /Teorije o zemljiški renti. Zemljiška lastnina in zemljiška renta v sistemu meščanske produkcije/; Rubin, I.I. /Bessonow u.a.: Dialektik der Kategorien. Debatte in der UdSSR (1927-1929). Interpretationen zum "Kapital" 5 /Dialektika kategorij. Razprava v SSSR (1927-1929)/; Der 4. Band des "Kapital"? Kommentar zu den "Theorien Über den Mehrwert". Interpretationen zum "Kapital" 6, Berlin 1975. Razen tega so izdali še obsežno delo "Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Kommentar", Hamburg 1978, ter ko- mentar Ekonomsko-filozofskih rokopisov in Nemške ideologije (Entfremdung un Arbeit, Hamburg 1980, Die "Deutsche Ideolo- gie", Kommentar, Hamburg 1981). Projekt Klassenanalyse tudi kontinuirano objavlja obravnave sodobnih marksističnih teoretikov (med drugim Korsch, Al- thusserja, Lukácsa itd.).

da hoče prikazati "notranjo organizacijo" in "razvojni zakon" kapitalističnega produkcijskega načina v njegovi razviti obliki. Marx se ukvarja v prvi vrsti s sistematičnimi, ne pa z empiričnimi, faktičnimi predpostavkami svojega objekta.

Dominanten je tisti pomen ekonomskih kategorij, ki izhaja iz njihovega medsebojnega odnosa v sistemu meščanske družbe, odkriti pa ga je mogoče samo s strogo pojmovnim delom.

Konsenz glede pomenske vsebine "logičnega načina obravnavanja" sloni tu na tem, da dajejo interpreti znotraj opozicije umni prikaz notranjih zakonitosti strukturirane celote vs. razumska dejavnost empiričnega raziskovanja izoliranih posamičnih področij prednost umu. Tako razume Schmidt "kognitivno prednost logičnega", ki družbi po njegovem mnenju Hegla in Marxa v nekem zelo širokem pomenu kot znamenje zavračanja utečenega senzualizma in brezpojmovnega empirizma, ki mu posamična dejstva pomenijo tudi že tisto najkonkretnejše. Gre torej za znamenje emancipiranosti miselnega procesa od slepega zrcaljenja "dejstev", za znamenje njegove relativne avtonomnosti in nomotetične naravnosti. (cf. Schmidt 1978², 41 sl.)

Logične recepcije pa ne soglašajo le v tem, da je "... komajda mogoče zanikati, da je za Marxov argumentacijski sklop značilna določena naravnost in strukturiranost in da mu pripada nekaj takega kot kvazi-logična nujnost. Marx ne deducira iz enega načela, pa vendar dojema red argumentov in določitev kot 'logični razvoj'" (Backhaus 1978, 102), ampak soglašajo tudi v negativni opredelitvi. Da namreč konkluzivni niz argumentov, kategorialnih določil in izpeljav V tem kontekstu se nam zdi potrebno opozoriti še na neko Backhausovo pripombo. Če se je dandanes že ustalil topos, da je kritična teorija družbe zanemarila razsežnost kritike politične ekonomije v Marxovi teoriji, nas Backhaus spominja na to, da je že l. 1965 skušala delovna skupina v sociološkem seminarju Th.W. Adorna ob problemih pojma države, vrednostne forme in dialektične metode Marxove kritike ekonomije razviti novo, "logično" branje Marxovih spisov, zlasti Kapitala. "Novo branje Kapitala je nastalo v okrožju Frankfurtske šole in se ima zahvaliti predvsem frankfurtski kritiki teorije odraza, dialektike narave in teorema baza/nadstavba" (Backhaus 1978, 25).

v Kapitalu - "specifična logična oblika 'dojemajočega spoznanja'" (Zelený) pri Marxu - ni zvedljiv ne na nomološko-deuktivni ne na analitično-eksplikativni postopek pojasnitve:

"... če označujejo Marxove izpeljave v Kapitalu kot 'logične', tedaj ne morejo meniti zgolj logično-analitične, formalnologicne miselne figure" (Holzkamp 1974, 24),

"Marx svojega znanstvenega sistema politične ekonomije ni kakor ne gradi s pomočjo aksiomatske metode, ampak z uporabo nove dialektične ... materialistično razumljene izpeljave... Marx podaja razvoj vrednostnih form kot izraz določene nujnosti... Da tu ne gre za Kantovo analitično nujnost je vidno na prvi pogled. Da tu tudi ne gre za Heglovo dialektično nujnost imanentnega razvoja pojmov in miselnih oblik" je teza, ki jo Zelený dokazuje. Kljub temu pa je Heglova filozofija prva oblika novega "logičnega konkluzivnega odnosa"m ki ne "... izvira iz specifične lastnosti spoznavajočega subjekta, prav tako tudi ni aksiomatsko-matematični posledični odnos; vse prej je miselna predstavitev strukture samega predmeta; miselni izraz objektivno eksistirajoče nujnosti, pri čemer je ta 'nujnost' na novo dojeta v pomenu procesirajoče-protislovne koncepcije substance kot samorazvoja" (Zelený 1962, 77, 79, 96).

Ob tem splošnem in dovolj navezujočem interpretativnem okviru logične interpretacije pa ostajajo vsa vprašanja njene konkretne vsebine sporna. Še zdaleč ni pojasnjeno, kakšna je materialistična struktura logičnega razvitja (nevarnost padca v neo-idealizem), kaj je pravzaprav njegov "svojevrstni" predmet (kapitalistične ali predkapitalistične kategorije), kako je treba dojeti izvor in veljavnost dialektičnih kategorij (problem razmerja med "empiričnimi", zgodovinskimi dejstvi in med kvazi-transcendentalnimi miselnimi figurami).

Nekoliko natančneje lahko prikažemo tok logične interpretacije s pomočjo Backhausovih opredelitev, upoštevajoč pri tem, da veljajo njegova izvajanja za njeno "čisto" obliko.

Torej, gre za tista marksistična raziskovanja kritike politične ekonomije, ki nahajajo - na bolj ali manj eksplisiranem ozadju Heglove Znanosti logike - svoj konceptualni dispozitiv v Marxovih Očrtih in v prvem poglavju Kapitla I,

izvajajoč od tod postavko, da je Marxovo dialektično "pojmovno razvitje" kategorij določujoče in odločujoče za vsebino in notranji ustroj Marxove kritike politične ekonomije. Argumentacijski sklop Kapitala, kot ga zgledno reprezentirajo "zakoni" in "definicije", vsebovani v razvojnem nizu blago-denar-kapital, je mogoče po tej postavki zapopasti samo kot dialektično logično izpeljavo iz blagovne oz. vrednostne forme kot "klične", "elementarne" forme. Tako, kot je postavitev izhodiščnih kategorij rezultat logične analize v meščanskih družbah veljavnih kategorij - ne pa rezultat zgodovinskega raziskovanja predhodnih družbenih formacij - tako je tudi splet temeljnih in izpeljanih kategorialnih določil docela logične narave: "ne bo se mogoče še nadalje izmikati ugotovitvi, da so bile definicije bistva in 'zakoni', implicirani v kategorijah Kapitala, izpeljani logično, nikakor pa ne logično-historično... nikjer v Očrtih ni najti zgodovinskega materiala, da, celo iz preiskovanja kapitalističnih razmerij pridobljenega empiričnega materiala ne, ki bi lahko utemeljeval konstrukcijo zakonov in realnih definicij" (Backhaus 1978, 102/103), (podčrtal RR).

Vendar pa na podlagi teh stavkov še ne moremo potegniti sklepa, da "čista" logična interpretacija ne priznava konstitutivne vloge realne zgodovinske prakse za Marxov dialektični prikaz. Navsezadnje je tudi za Backhausa pravi smisel dialektične kritike ekonomskih kategorij v izpostavitvi tistih družbenih pogojev, ki nujno proizvajajo eksistenco vrednostne forme (cf. Backhaus 1969, 140), tudi zanj je torej merodajna Marxova ugotovitev, da je v blagu analiziran "specifično družbeni, nikakor absolutni značaj meščanske produkcije". Za logično interpretacijo je značilno samo, da vzame znano prisposodbo o anatomiji človeka kot ključu za anatomijo opice kot koncept, da skuša torej dosledno izhajati iz Marxovega spoznanja: objektivno spoznanje preteklosti in prihodnosti je mogoče le na podlagi kritičnega spoznanja, tj., samospoznanja¹² sedanjosti. Gre za paradoks,

¹² V tem smislu razumemo Marxove znane besede: "Krščanska religija je bila sposobna pomagati do objektivnega razumevanja prejšnjih mitologij šele potem, ko je bila do neke mere, tako rekoč dynamei končana njena samokritika. Tako je bila buržoazna ekonomija zmožna razumeti fevdalno, antično, orientalsko družbo šele potem, ko se je pričela samokritika buržoazne družbe" (MEID IV, 40).

da doseže Marx ne le konkretnost, ampak realnost zgodovine ravno po logično-konstruktivni poti (cf. Schmidt 1978⁴, 57), za to, da mora biti pojem kapitala že predpostavljen, da bi bil možen oris historičnega razvoja kapitalističnih produkcijskih razmerij - tistih razmerij, ki so hkrati edini temelj za formulacijo kategorialnega prikaza "pojma kapitala" (cf. Reichelt 1973⁴, 134). Skratka, logična interpretacija je zastavljena tako, da skuša zgodovinsko in praktično razsežnost kritike politične ekonomije izpeljati kot nujen facit logičnega ustroja materialističnega teoretskega prikaza.¹³ Takšni zastavitvi bomo zato le stežka spodbijali njen marksovski značaj - vprašanje pa je, kako logična interpretacija to zastavitev realizira. Kako uspe npr. dokazati tisto, kar se zdi Reicheltu docela neproblematično: da je namreč

"dialektična oblika prikaza hkrati ustrezna oblika prikaza tistega gibanja, ki jo zgodovinsko proizvede" (136).

Kako uspe torej razložiti Marxovo sintagmo "idealni izraz dejanskega gibanja", ne da bi pri tem padla na raven teorije odraza.

Morda najbolj zgoščen in nazoren opis postopka "logične interpretacije" lahko najdemo pri Haugu, ki sodi sicer sam med logično-historične interprete. Kritika politične

¹³ Za Schmidta je specifikum metode zrelega Marxa v tem, "da si zagotovi rušilno moč historične dialektike po logični poti ... zgodovina ni vpeljana v sistem vnanje-svetovno-nazorsko, ampak je (vsaj po zamisli) strogo izpeljana iz njegovih premis" (Schmidt 1978⁴, 72). Schmidt zatrjuje sicer razkorak med "empirično zgodovino" in imanentnim "prikazom" kategorij (56), ujemanje logičnega in historičnega je po njegovem mogoče samo "na zelo posreden način" (58), pri čemer je pravilno razumetje logične metode nujen pogoj spoznanja, da je tudi metoda, ki najbolje ustreza zgodovinskega poteku (74). Vendar tega pogoja sam ne uresniči: ob koncu svoje preiskave "Zgodovina in struktura" poda sicer formulo za dojetje dialektike v delu zrelega Marxa - formulo o "negativni enotnosti strukturalne in historične metode" - hkrati pa prizna, da je ta formula prav v svojem temeljnem momentu "negativnosti" še nerazdelana (136).

ekonomije je po njegovem mnenju zgrajena tako, da izhaja sleherni njenih pojmov iz konstitutivnih oz. iz "najenostavnejših gradbenih delov". Do teh momentov - natančneje, do blagovne oz. do enostavne vrednostne forme - pride kritika politične ekonomije s pomočjo posebnega postopka "analize kot razrešitve". Pri tej obliki analize gre za preoblikovanje "prvotne materije", to se pravi tistih vselej že danih predznanstvenih, "zmedenih" ali "napačnih" predstav (o delovanju meščanske družbe) v znanstveni pojmu. Ta znanstveni pojem dojamemo "notranji ustroj" pojmljenega in daje vpogled v "nujno jedro" predmeta spoznanja:

"analiza pomeni tu ločevanje sprva združenega, razločevanje, razrešitev nejasnega sklopa z namenom omogočiti izolirano opazovanje tega, kar je izvito iz svoje prve zapredenosti" (Haug 1980, 114).

Postopek analitične razrešitve izpostavi tako logično-elementarni moment, ki pa je hkrati tudi tisto genetično prvo: je klična oblika, iz katere je mogoče z odkritjem razvojnega zakona izpeljati vse nadaljne oblike. Na ta način pa pridemo naposled do temeljnega pojma v njegovi razviti, konkretni kompleksnosti. Tudi razvojni zakon je pri tem odkrit s pomočjo analize, toda tokrat gre za analizo kot "logično-funkcionalno diferenciranje": analiza enostavne, posamične ali naključne vrednostne forme postopa na način "izpostavljajočega razlikovanja vseh funkcionalnih in pozicijskih ali položajskih diferenciacij in raziskovanj njihovega skupnega nastopa ... raziskana je posebnost elementov glede na njihove vselej specifične položaje in funkcije ... na ta način se razkrije nič manj kot zakon funkcioniranja, prav tako pa tudi zakon razvoja stvari" (178, 186, 183).

Osnovno značilnost metode kritike politične ekonomije je treba zato iskati prav v enotnosti postopka "logične analize" in "genetičnega razvoja" (cf. 250)¹⁴. Po Haugu je tak-

¹⁴ Haug s svojim poudarkom enotnosti analize in geneze nekoliko zamegljuje ključni problem: tako Zelený opozarja, da je osnovno vprašanje prav način enotnosti med analizo in sintezo (cf. Zelený 1973, 172).

šno dojetje metode očitno tudi edino ustrezno znanemu Marxovemu napotku o znanstvenem procesu kot poti od abstraktno-občega (začetno-najenostavnejšega) k sestavljenemu (konkretno-posebnemu), ki na koncu teoretske analize podajmovno rekonstruirano sovisje fenomenov praktično-družbene dejavnosti, ki je bila predmet obravnave. Haug označuje celoto "podvojenega" postopka kritike politične ekonomije tudi kot "razvijajočo izpeljavo", kot "eksplikacijo implicitnega" oz. kot "iznašanje že vsebovanega" (84 sl.). Analiza iznaša samo tisto, kar je bilo dano že v izhodišču, njen rezultat predstavlja "samo" drugačno inačico izhodišča, nova je "samo" forma eksplikacije tistega, kar je v izhodišču še prepleteno. Pri tem pa seveda velja - in s tem seveda zgine videz vsebinsko praznega spoznavnega kroga - da gre pri takšnem spoznanju za vseskozi praktičen proces: "kdor se tega udeležuje, ne more tega početi, ne da bi se sam spremenil" (63).

Tudi Haug razume analizo ekonomskih form kot specifičnost Marxove kritike (246), kot logično-historični interpretacija je mnenja, da je mogoče vrednostno formo spoznati le z logično-historično analizo "dejanske zgodovine": razvite vrednostne forme je v bistvu logičen prikaz historičnega razvoja, osvobojenega od "naključnih okoliščin in od vseh nasprotno učinkujočih, sploh od vseh zunajekonomskih faktorjev" (155). Marxov prikaz poteka

"Genetični aspekt" pomeni Haugu tisto, kar pomeni npt. Holzkampu "logično-historični aspekt" (tj. zgodovinski potek, "očiščen" motečih naključij) v razliki od "realnohistoričnega aspekta" zgodovina ("... realne postavke za nastanek objektivnih razvojnih možnosti, faktorji oviranja realizacije takšnih možnosti, "naključni družbeni nosilci družbenega gibanja ...") (cf. Holzkamp 1974, 11, 38 in sl.). Tako je "genetični razvojni zakon" vrednostne forme zakon njegovega razvoja "v laboratorijsko čisti kulturi". "Ne more biti govora, da kjerkoli v zgodovini eksistira takšna čista kultura. Torej je umestno razlikovati genetični aspekt od historičnega" (Haug 1980, 202).

"preko analize in razvitja vrednostne forme zato, ker je tudi dejanska zgodovina napredovala preko razvoja vrednostne forme ... Osamosvojena v podobi odtujene in postvarele družbene moči (kot komanda nad mrtvim in kmalu tudi živim delom), je vrednost stopila v zgodovino kot ogromne energije sproščajoča ekonomska sila..." (155).

Tudi tej konstrukciji bomo le stežka spodbijali njen marksovski značaj - vprašanje pa je, kako realizira logično-historična interpretacija svojo zastavitev, svoj poskus uveljavitve konstitutivnosti "dejanske zgodovine". Kako uspe npr. utemeljiti in izpeljati tisto, kar se zdi Haugu docela neproblematično, namreč sovpadanje posebne zgodovinske oblike družbene produkcije z "zakonom družbenega razvoja nasploh"? Kako lahko umesti v tej enotnosti logičnega (imanentni razvoj vrednosti) in historičnega ("heterogeno učinkovanje in nasprotno učinkovanje") njuno razliko - razliko, ki mora biti ohranjena, če logično-historična analiza noče zapasti idealističnemu dojetju Zgodovine kot immanentnega razvoja vrednostne forme?

A vrnimo se zopet k vprašanju specifičnosti Backhausovega "logičnega" pristopa h kritiki politične ekonomije. Medtem ko skušata Haug in Holzkamp vprašanje po utemeljitvi veljavnosti kategorij kritike politične ekonomije, oz. širše vprašanje, kako lahko "znanstveni socializem" utemelji svojo zahtevo, da je dejansko védenje o meščanski družbi (cf. Holzkamp 1974, 48), razrešiti s pokazom na zunajznanstveni "dejanski potek historične progresije" (61) kot tiste zadnje baze tako predmeta spoznanja kot spoznanja samega, skuša Backhaus najti znotrajznanstvene kriterije veljavnosti praktično-zgodovinske Marxove teorije.

Formalno gledano velja njegova pozornost predvsem vprašanju,

kako je možna vrednostna teorija kot znanost, natančneje, kako je možna nefalzifikabilna teorija denarja in kapitala kot znanost (cf. Haug 1978, 40, 82). Vprašanje sodi v širši sklop Backhausovega preiskovanja, kako je mogoče razviti radikalno novo teorijo znanosti, za katero bi bila "normativna" paradigma Kapitala (28): ta paradigma namreč po

svoji zastavitvi že presega sodobni dualizem hermenevtičnih in analitičnih, razumevajočih in pojasnjujočih znanstvenih teorij.

Osrednja vsebinska problematika Backhausove epistemološke naravnosti pa se suče okoli problema ustroja predmeta kritike politične ekonomije, okoli "vprašanja načina biti /Seinsweise/ ekonomskih predmetov" (Backhaus 1975, 128).

Način, kako se Backhaus loteva epistemoloških problemov, daje slutiti, da obzorje njegove zastavitve v zadnji instanci zarisuje spoprijem kritične teorije družbe z analitično filozofijo znanosti. Določene formulacije tudi kažejo, da Backhaus nekritično sprejema kritično-teoretsko istovetenje neo-pozitivističnega "instrumentalno-tehničnega modela" znanosti s samim ustrojem znanstvene dejavnosti.¹⁵ Vendar pa zato še ne moremo sklepati, da je koncept znanstvenega spoznanja, kot ga je izoblikovala kritična teorija družbe, tisti moment, ki daje Backhausovi "logični interpretaciji" specifični pečat. Ta koncept namreč določajo Backhausove materialne analize. Preiskovanje denarnoteoretske indiferentnosti večine sodobnih marksističnih vrednostnih teorij, indiferentnosti, ki predstavlja zgolj pojavno obliko "temeljne pomanjkljivosti ekonomske teorije marksizma" - "... dejstva namreč, da je ostala /Marxova/ 'ekonomska' teorija denarja fragment - to vsebinsko preiskovanje razvija Backhaus formalno-znanstvenoteoretsko kot problematiko razmerja med bistvom in pojavom.

Predmonetarne vrednostne teorije, tako marksistične kot subjektivne, je mogoče označiti kot "deformirane analize bistva" (35 sl.). Vsebinsko sicer heterogenima, celo nasprotnima tipoma vrednostnih teorij je skupna predpostavka, da je mogoče 'denarno inačico' oz. 'pojav' zgolj odmliti in tako dognati, kaj je 'v resnici' izza te pojavne ravni. Oba tipa predpostavljata, da se 'bistvo' samo vnanje

¹⁵ Tako npr. postavka o čisti izkustveni znanosti, indiferentni do filozofije (42, 96), teorem "intersubjektivno zavezujoče" interpretacije itd.

nanaša na svojo 'pojavitve', tako da ga je mogoče s pomočjo miselne operacije ločiti od pojavnosti kakor orehovo jedro od lupine. "To razvezovanje 'bistva' in 'pojavnosti' je pravi razlog za dihotomijo vrednostne in denarne teorije. Vsaka od teh disciplin se prav tako vnanje nanaša na drugo kot se 'bistvo' vnanje nanaša na 'pojavnost': vsaka ima svoj materialni objekt, razvija svoj lastni pojmovni aparat in vsako zase je mogoče kot takšno logično sklenjeno celoto prikazati v ločenih učbenikih... Tako obstaja med marksističnimi in nemarksističnimi teoretiki popolno soglasje, da spor o Marxovi vrednostni teoriji načeloma nima nič skupnega s sporom o Marxovi denarni teoriji in narobe... Povezovanje marksistične vrednostne teorije s kvantitativnimi ali pa celo nominalističnimi teorijami denarja so tako sicer vedno ostro kritizirali, vendar tega povezovanja niso združevali z očitkom o popolnem nerazumevanju Marxove vrednostne teorije, ki je sicer tako hitro pri roki. Obstaja splošno soglasje, da je marksist, ki je denarnoteoretsko heterodoksen, lahko v teoriji vrednosti docela ortodoksen. To bi lahko izrazili tudi takole: ortodoksnost stališča materialističnega ekonomista so merili predvsem glede na Marxov nauk o substanci vrednosti, komajda pa glede na nauk o formi vrednosti" (36, 37)

Znanstvenoteoretska osredotočenost na problem dialektičnega razmerja med bistvom in pojavom pa pripelje Backhaus do tega, da znotraj svoje formule o posredovanosti filozofske in ekonomske razsežnosti v Marxovi kritiki politične ekonomije¹⁶ -

"'pojmovno razvitje' predvsem v Očrtih za Kapital zelo jasno ponazarja, da je treba Marxovo teorijo vrednosti interpretirati kot sintezo ekonomske in 'filozofske' teorije denarja" (Backhaus 1975, 123) -

vseskozi poudarja, da ima odločilno vlogo za ustrezno dojetje kritike politične ekonomije po metodološki in vsebinski plati prav konkretna ekonomska vsebina in njena razdelava.

¹⁶ Navedimo tu še Backhausovo mnenje, ki je za avtorja, izhajajočega iz teoretske tradicije kritične teorije družbe, dovolj presenetljivo: "komplicirano prežemanje ekonomskih in filozofskih problemov je znotraj literature, ki se orientira po Marxu, videl samo L. Althusser" (22). Poudariti je treba, da Backhaus hkrati zavrača "miselna sredstva strukturalizma", "strukturalno formo simptomalnega branja".

V okvir tega poudarka - po njem se Backhaus tudi distancira od teoretske tradicije kritične teorije družbe, na katero sicer navezuje¹⁷ - sodi argument, ki se v različnih inačicah ponavlja v vseh Backhausovih prispevkih:

specifična vsebina Marxove teorije vrednosti je rezultat njegovega intenzivnega proučevanja sočasnih teorij denarja in bančne politike, analiza vrednostne forme je izoblikovana z izrecno namero razreševanja ekonomskih teoretskih antinomij.

"Čeprav je treba ohraniti s težavo priborjeno sprevidenje, da Marxova kritika ekonomskih kategorij transcendirata področje strokovne ekonomije, moramo analizo vrednostne forme - ki se ravna po filozofskih kategorijah - razumeti v njeni funkciji odpravljanja strokovne-ekonomskih antinomij (Backhaus 1969, 140; 144)... V svojem spisu Beda filozofije zastopa /Marx/, kot je znano, še denarno teorijo Ricarda. V pismu Engelsu z dne 3. februarja 1851, se Marx prvič spoprijema z ricardovskim naukom o avtomatizmu zlata in s 'pravili igre' zlate valutarne cirkulacije. Tu se ukvarja s predhodniki tega, kar se imenuje danes diskontna stopnja in politika odprtega trga osrednje banke. Kvantitativni problemi 'ekonomske' teorije denarja so tisto, kar Marx intenzivno proučuje v obdobju od oktobra 1850 do novembra 1851, nato pa spet od septembra 1856 dalje. V prikazu denarne teorije je videti to precej drugače: določite bistva in dialektične 'izpeljave' toliko absorbirajo bralca, da lahko povsem pozabi telos pojmovnega razvitja, rešitev kvantitativnih problemov denarne teorije. Razvoj vrednostne forme je že sicer tako nepresojen, da ne zna skoraj nihče natanko reči, kaj je pravzaprav s temi nenavadnimi konstrukcijami. Vsaj ekonomski strokovnjak tem izpeljavam verjetno ne bo prisojal prevelikega pomena in jih bo referiral bolj zaradi popolnosti, sicer pa bo nad njimi skomignil z rameni" (Backhaus 1975, 138).

¹⁷ Tako se Backhaus distancira tudi od analiz H-J Krahla, ki so verjetno eden prvih resnejših in sistematičnih poskusov, da bi se na podlagi nastavkov, ki jih je razvila kritična teorija družbe, reafirmirala kritika politične ekonomije (prim. njegove analize Zur Wesenslogik der Marxschen Warenanalyse, Bemerkungen zur Akkumulations- und Krisentendenz des Kapitals, Produktion und Klassenkampf /K logiki bistva Marxove analize blaga, Pripombe k akumulacijski in krizni tendenci kapitala, Produkcija in razredni boj/, v: Konstruktion und Klassenkampf /Konstrukcija in razredni boj/, Frankfurt/M 1974; pred kratkim je izšel tudi Krahlov seminar o Uvodu v Fenomenologijo duha: Erfahrung des Bewussteseins. Kommentar zur Hegelschen Einleitung der Phänomenologie des Geistes und Exkurse zur materialistischen Erkenntnistheorie, Materialien

Skratka, če se "ubada Marx z analizo vrednostne forme ... nima v mislih kakršnihkoli skrivnosti denarja, marveč materialne probleme denarne teorije" (Backhaus 1978, 56), ne gre mu za razrešitev skrivnosti denarja nasploh, ampak za konkretne aporije tradicionalne denarne teorije, ki se zlomi v poskusu dojetja "bistva" denarja. Vprašanje po "bistvu" denarja pa je za Marxa seveda vprašanje po medsebojnem razmerju različnih sredstev obtoka, ki se vsi imenujejo "denar". Tako gre Marxu, med drugim, tudi za vprašanje, ali so bankovec, ček ali kako drugo nakazilo na bančno dobroimetje tudi "denar". Vprašanje po "bistvu" denarja je zanj tudi vprašanje razmerja med denarjem in kreditom. Vprašanje po "bistvu" denarja je npr. tudi vprašanje razmerja med mednarodnim plačilnim sredstvom in ravniyo cen. Vsa ta vprašanja pa so zopet tesno povezana z vprašanjem razmerja med "realnimi" in "monetarnimi" vzroki gospodarskih kriz (56).

Prav v imenu "ekonomske vsebine" se Backhaus tudi polemično obrne proti Haugu - nemara na prvi pogled presenetljivo, saj gre za avtorja, ki opira prikaz Kapitala na analizo vrednostne forme blaga in genetično teorije denarja, razvite na njeni podlagi (Haug 1980, 18). Haugovemu poskusu

"da bi ne govoril nedialektično o dialektiki, temveč da bi prav nasprotno, vsakokratno stvar obravnaval dialektično" (19), dejansko ni mogoče oporekati uspešnosti: navsezadnje sam Backhaus priznava pretanjenost njegovega komentiranja prvega poglavja Kapitala. Očita pa mu, da napovedani prikaz geneze denarne forme - in le preko te geneze je mogoče, po Haugu, dojeti bistvo denarja, tako kot je le preko bistva denarja mogoče dojeti razvoj kapitalske forme (cf. 166) omeji na prvo poglavje Kapitala in na njegovo izpeljavo denarja, zgrajeno po "logiki bistva" (wesenslogisch):

"denarnoteoretska indiferentnost njegove teorije se ne nazadnje izraža v tem, da se mu je treba ukvarjati le s prvim poglavjem, tretje poglavje, skupaj z vsemi denarnoteoretsko relevantnimi problemi pa lahko prepusti ekonomom.

Verlag, Frankfurt/M 1979.

Po Backhausovem mnenju Krahl še preveč izpostavlja "strukturo podvojitve", se pravi, vidik, ki je zanimiv predvsem filozofsko-metodološko, zanemarja pa nerazrešene ekonomske teoretske probleme (108).

Med vrednostno teorijo prvega poglavja in njegovo analizo bistva /Wesensanalyse/ denarja, očiščeno ekonomskih problemov, in med denarno teorijo tretjega poglavja je mogoče očitno ugotoviti samo neko precej vnanjo zvezo, da sta bili namreč obe teoriji bolj ali manj naključno objavljeni v isti knjigi Kapitala ... Kot socialist in filozof je Marx očitno napisal denarno teorijo prvega poglavja, kot ekonom, zlasti kot teoretik denarja in kredita, je napisal denarno teorijo tretjega poglavja in kreditno teorijo tretjega zvezka - Haugu zato zadošča, da se ubada samo s 'socialistično' in 'filozofsko' denarno teorijo prvega poglavja" (Backhaus 1978, 57).

Haug pa ne izgublja le denarnoteoretskega vidika analize vrednostne forme, ampak hkrati z njim še nek drugi vidik, - problematiko Marxovega teoretskega spoprijema z Baileyevo kritiko Ricarda, ki med drugim bistveno prispeva k natančni določitvi razlike med Marxovo in Ricardovo vrednostno teorijo. Ohranjen je samo še tretji vidik analize vrednostne forme, prikaz zgodovinsko prehodnega značaja vrednostne forme, ki je v resnici izraz oz. "refleks" specifične družbene forme (58).

Ugovor, da denarnoteoretsko relevantni problemi tretjega poglavja Kapitala izpadejo - konceptualno izpadejo - iz obzorja Haugovega preiskovanja, se seveda ne izčrpava v naštevanju zanemarjenih "vidikov" analize vrednostne forme. Backhausova kritika ni golo pikolovstvo, izpostavljenje "majhnih razlik", ampak pokaže, da tudi tiste marksistične obravnave kritike politične ekonomije - denimo, Haugova - ki izhajajo iz "klične vloge" prvega poglavja Kapitala ter merijo na posredovanost Marxove dialektične metode prikaza in njegovega predmeta, na konceptualni ravni še niso zmožne vključiti oz. izpeljati specifične ekonomske vsebine.

Ne gre za to, da ostajajo strokovno-ekonomsko "abstraktne", ampak za to, da v nasprotju s svojo materialistično zastavitvijo niso zmožne zapopasti ekonomske vsebine prav glede na njen predmetni materialni družbeno-zgodovinski značaj - za to torej, da so takšne obravnave pomanjkljive v svoji "filozofski" razsežnosti. Neposredna "historična" podgraditev geneze denarja ravno ni znamenje materialističnosti teoretske kritike, ampak prej simptom njene neustreznosti, mašilo, ki naj zakrije, da ostaja ekonomska predmetnost v svoji "Seinsweise" v teh obravnavah vselej zunaj

samega dialektičnega logičnega razvitja kot nekakšna empirična fakticiteta. Zdi se nam, da o takšnem statusu "ekonomske vsebine" priča Haugova ugotovitev, da je treba "ukvarjanje z vrednostno formo dopolniti z izčrpnim ukvarjanjem z zgodovino kapitalizma in končno delavskega gibanja" (Haug 1980, 8), (podčrtal RR).

Seveda se tu takoj odpira vprašanje, kaj je tisto, kar lahko tudi dialektično zastavljeno interpretacijo Marxovega Kapitala proti njeni izrecni nameri vrže nazaj na raven vnanjega, mehanskega nanašanja problemskih področij, ki so v Kapitalu notranje povezani. Zaenkrat lahko na to vprašanje odgovorimo samo posredno - tako, da izpeljemo iz Backhausovega poudarjanja "ekonomske vsebine" dve možni delovni hipotezi. Z njima hkrati naznačujemo specifičnost Backhausove "logične" interpretacije.

Prve hipoteze smo se že dotaknili. Backhausovo poudarjanje vodi po svoji zastavitvi k immanentnemu problematiziranju znanega gesla o ključni vlogi analize vrednostne forme (oz. prvega poglavja Kapitala) za zgradbo in dojetje kritike politične ekonomije. Problematiziranje je immanentno, kolikor se opira na argument o razkoraku med "programom" in dejansko "realizacijo" gesla: če je namreč "pogoj možnosti" osredotočenosti na analizo in razvitje vrednostne forme postavka, da mora biti, kot pravi Haug, "na rezultatih te analize zgrajeno vse, kar sledi", je seveda jasno, da je teoretski prikaz, ki geneze denarne forme ne izpelje v njeni ekonomski materialnosti, v protislovju z lastno zastavitvijo. To dokazovanje neustreznosti obstoječih poskusov teoretske izpeljave gesla o ključni vlogi "formne analize" - gesla, ki so ga različni interpreti vpeljali v upravičenem prizadevanju za uveljavitev Marxovega dialektičnega načina prikaza v kritiki politične ekonomije - pa je pri Backhausu le druga stran njegovega preiskovanja¹⁸, ali

¹⁸ Na ozadju Backhausovega preiskovanja se tudi pokaže vprašljivost tistih poskusov, ki skušajo odnos do prvega poglavja

in kako so delovna sredstva Marxove znanstvenoteoretske "paradigme" zmožna udejanjiti teoretsko zastavitev, na podlagi katere so bila izdelana.¹⁹

Zato Backhausovega poudarjanja "ekonomske vsebine" tudi ne moremo razlagati kot zavzemanje za ekonkretno-ekonomsko, izkustveno-znanstveno vsebino proti abstraktni filozofski shemi - tako kot se tudi znana Marxova kritika Lassalla ne giblje v okviru neposredovanega zoperstavljanja "empirični reči" in "abstraktne gotovosti sistema".²⁰

Izpostavljanje pojavne oziroma materialne (ekonomske) razsežnosti v Backhausovi "logični interpretaciji" predstavlja tako po našem mnenju samo konsekventno razdelavo konceptualnega stališča, ki je navsezadnje tudi Haugovo. Stališča namreč, da

a) "empirične reči", to se pravi, konkretna ekonomska problematika ni vnanja Marxovi dialektični obliki prikaza, pri čemer je,

b) ta konkretna oblika posredovanosti ekonomske predmetnosti in dialektične metode tudi izraz tega, da je Marx materialistično preobrnil Heglovo idealistično dialektiko, kar zopet pomeni,

c) da je Marxova dialektična metoda dialektična metoda sui generis: od vsega začetka, to se pravi, od Disertacije dalje prevladuje v Marxovih teoretskih analizah svojevrstna zastavitev, ki je sicer "heglovska", ki pa je Heglova dialektična misel ne pozna in ne more poznati.

in njegovega dialektičnega razvitja pojmov postaviti kot nekakšno nasebno merilo za ugotavljanje revolucionarnosti ali pa materialistično-dialektične aдекватnosti branja Kapitala.

¹⁹ Že v članku K dialektiki vrednostne forme je Backhaus pri tem zagovarjal mnenje, da Marxu ne uspe razložiti nujnosti prehoda od substance v formo vrednosti; njuno pomanjkljivo posredovanje se kaže pri tem v prelomu, ki obstaja med drugim in tretjim razdelkom prvega poglavja Kapitala.

²⁰ Cf. Marxovo pismo Engelsu dne 1.2.1858 in dne 25.2.1859, v: MEW 29.

Konsekventna razdelava tega stališča pa se izteče, in v tem je zdaj naša druga delovna hipoteza, v oblikovanje specifičnega kritičnega konceptualnega izhodišča za dojetje znanstvenega statusa kritike politične ekonomije. Na ravni abstrakcije ga lahko formuliramo s pomočjo dveh sovisnih ugotovitev.

Marxovemu materialističnemu obratu Heglove dialektike, ki daje kritiki politične ekonomije njeno svojevrstno znanstveno naravo, ni mogoče utreti poti, če postavimo naslednjo postavko kot izhodiščno postavko: nikoli ne moremo zares abstrahirati "ekonomske vsebine" od "dialektične oblike prikaza", tako kot obratno ne moremo nikoli obravnavati dialektične metode ločeno od obravnave samega predmeta prikaza, in sicer zato ne, ker je Marxova dialektična metoda utemeljena v "stvari sami", v meščanski družbi, ki je predmet preiskovanja (cf. npr. Reichelt 1969, 75 sl.).

Prav nasprotno, če hočemo začetno predpostavko pri preiskovanju Marxovega materialističnega obrata Hegla - da je Marxova dialektična metoda metoda sui generis, materialistična dialektika - če hočemo torej to predpostavko, s katero vselej že začenjamo, zares tudi upravičiti, moramo sprejeti in teoretsko "vzdržati" neko protislovno zastavitve:

a) ustroj materialističnega "logičnega", "pojmovnega razvitja" mora v "abstrakciji" od sleherne realne ekonomske vsebine, to se pravi, kot "zgolj miselni", čisti logični postopek pripeljati do spoznanja, da se mora logično izpeljana oz. "konstruirana" ekonomska vsebina praktično nujno "materialno utelesiti", "praktično-materialno realizirati".²¹

²¹ Gre za spoznanje, ki ga Marx v Očrtih, poglavje o denarju, izrazi kot nujnost, da ideelna podvojitvev blaga v produkt in vrednost preide v dejansko podvojitvev, v materialno utelešenje vrednosti; gre torej za vprašanje materialnosti denarja kot posebne eksistence menjalne vrednosti poleg blaga. Problem te materialnosti pa je v tem, da mora sama v sebi izražati značilnost menjalne vrednosti, da je poseben in hkrati obči ekvivalent.

Nujnost realizacije "logičnega" seveda zaznamuje, da je materialnost, do katere pripelje spoznanje, v resnici zaobsegajoči temelj "logičnega";²²

b) ustroj materialističnega "logičnega" razvitja pa ne pripelje le do spoznanja o nujnosti "realizacije" spoznanega, ampak pripelje prav kot čisto miselno razvitje tudi do same realne pojavitve ekonomske vsebine, to se pravi, do nje ne predmetne, ne več "zgolj miselne" eksistence - eksistence, ki je sicer nujen nasledek "logičnega", ki pa je hkrati gonilna sila samega "logičnega".

V mislih imamo problem, ki ga ena od sodobnih interpretacij opredeljuje takole:

Navedimo še mesto iz Očrtov, na katerem so ti problemi zbrani:

"Proces je torej enostavno v tem: produkt postane blago, tj. goli moment menjave. Blago se preobrazi v menjalno vrednost. Da bi ga izenačili z njim samim kot menjalno vrednostjo, ga zamenjamo z nekim znakom, ki reprezentira blago kot menjalno vrednost kot takšno. Kot takšno simbolizirano menjalno vrednost ga je mogoče potem zopet zamenjati v določenih razmerjih za vsako drugo blago. S tem da postane produkt blago, blago pa menjalna vrednost, zadobi najprej v glavi neko dvojno eksistenco. Ta ideelna podvojitvev se nadaljuje (in se mora nadaljevati tako, da se prikazuje blago v dejanski menjavi dvojno: kot naravni produkt na eni strani, kot menjalna vrednost na drugi. Tj., menjalna vrednost blaga zadobi neko od njega materialno ločeno eksistenco." (cf. MEGA II/1.1, str. 79).

²² Ilustrirajmo to s pomočjo Haugovega mnenja, da se mora teoretsko določitev predmeta, kolikor je dejanska določitev, izpolniti, udejanjiti:

"Če je, na primer, pri produkciji blaga tako producirana reč dvojno določena, po eni strani za uporabo, po drugi strani za menjavo, potem je obema določitvama samima na sebi lastno, da sta kot goli določitvi v nekem oziru nedejanski: obema je potrebno, da se najprej šele udejanjita. Kaj pa je uporabna vrednost, če se reč ne uporablja?" (cf. Haug, 1980, 115). Dodati je treba, da zagreši Haug v svojem sklopu logično napako: nujnost realizacije vpeljuje kot nujnost, ki določa samo, če lahko tako rečemo, pojmovno bistvo teoretske določitve, določitev kot pojem. Dokaže pa, da je nujnost realizacije nujna za tistega, ki je predmet tako določil. Če smo določili neuporabno reč kot uporabno, je določitev pač napačna - a to napačnost "pojmovne dejanskosti"

"da bi pojasnili strukturo tega prehoda /iz denarja v kapital, RR/, ki je odločilnega pomena za notranjo konstrukcijo pojma kapitala, bi morali med drugim prikazati, v kakšnem pomenu, ki ga je moč precizirati, lahko govorimo o tem, da je kapital vsebovan v denarju, prav tako kot bi moral biti razdelan tudi značaj prehoda, ki je v tem, da je logičen in dejanski v enem" (Bader, Berger, u.a., cit. po Backhaus 1978, 94, podčrtal RR).

V konceptualizaciji dejstva, da je "pogoj možnosti" materialističnih analiz ta paradoksn, ta dobesedno nemo-goči - če namreč nočemo pasti v idealizem²³ - trenutek sovpadanja "logičnega" in "dejanskega", teoretskega in praktičnega momenta, se odpira zdaj po našem mnenju možnost za dojetje znanstvenega statusa kritike politične ekonomije. Potrebno je takšno "pojmovno razvitje", pri katerem je materialno utelešenje "pojmljenega" izpeljano sicer s pojmovno nujnostjo, z nujnostjo za izhodiščno "pojmovno razvitje", ta dognana, "realizirana" materialnost pa zdaj tudi logično ni več zvedljiva na oz. ni več "posredovana" z začetno, logično implicirano in izpeljano materialnostjo.

Preden zastavimo našo abstraktno hipotezo nekoliko podrobneje, še pripomba, ki zadeva omenjeni kritični značaj našega konceptualnega izhodišča, pridobljenega na osnovi Backhausove "logične interpretacije". Vrnimo se najprej nekoliko nazaj v polpreteklo zgodovino marksistične teorije.

Leta 1967 je R. Rosdolsky uvod svojega obsežnega znanstvenega komentarja Marxovih Očrtov sklenil s prepričanjem, da po objavi tega prvega osnutka kritike politične ekonomije ne bo več mogoče pisati o Marxovem ekonomskem delu, ne da bi bili najprej pojasnjeni vloga in status uporabljene dialektične metode. V tem prepričanju se je hkrati skrivadoločitve ne prizadeva. (Ta pojmovna dejanskost je prizadeta šele, če je določitev protislovna v sebi.) Da določitev rabi udejanjenje, lahko postavi Haug le, ker je že vnaprej predpostavil dejanskost, ki jo določitve zgolj izražajo, odražajo.

²³ Cf. Marxov stavek iz Kapitála, da samo Heglov "pojem" zmore, da se objektivira brez vnanje snovi (cf. Časopis za kritiko znanosti 13-14, 183).

la polemična ost proti prevladujoči strokovno-ekonomski recepciji Marxa, ki je na škodo lastne ekonomske teorije dojemala metodološke rešitve Marxove kritike ekonomije ali zgolj kot metafizični preostanek, kot nekakšen Marxov osebni stilistični dodatek, ali pa jih je v najboljšem primeru odpravila z nekaj banalnimi frazami.

Kar je Rosdolsky napovedal, se je, vsaj deloma, tudi uresničilo. V procesu sistematičnega proučevanja Očrtov, ki se je začel ob koncu šestdesetih let, so nastala tudi dela, ki so znova usmerila pozornost na filozofsko razsežnost kritike politične ekonomije, ki so torej problem Marxovega odnosa do Hegla in njegove Logike postavljala kot strokovno-ekonomski problem.

Backhausove analize pa lahko zdaj opredelimo kot začetek neke tretje faze - začetek seveda v "logičnem", ne pa v kronološkem smislu. Beremo jih lahko tudi kot kritično opozorilo na vrzeli, ki jih je odsotnost teoretskega čuta za konstitutivno filozofsko razsežnost Marxove in Engelseve teorije zapustila ne le na področju ekonomske teorije, ampak tudi v sami odsotni marksistični filozofiji.

Backhaus namreč prepričljivo pokaže, da se prav argument o posredovanosti ekonomske predmetnosti in dialektičnega prikaza, s katerim je "heglovska" recepcija kritike politične ekonomije znova vanjo vpeljevala filozofsko problematiko, sam v sebi sprevrča v svoje nedialektično nasprotje. Gre za to, da so nekateri "logični" interpreti iz dejstva vselejšnje enotnosti vsebine in oblike, zaradi katerega ju v resnici ni mogoče obravnavati ločeno, potegnili tudi sklep, da samostojna preiskava marksistične metode zaradi svoje "enostranosti" tudi ni dopustna.

Takšno pretirano zagovarjanje neločljivosti vsebine in oblike lahko prav gotovo razumemo in upravičujemo z zgodovinskim položajem marksistične teorije, ki ji skorajda od njenega nastanka dalje nenehno grozi nevarnost razkosa=

nja na med seboj nepovezana strokovna področja. Brž ko pa hočemo to pretiranost tudi pojmovno dojeti, brž ko jo torej skušamo izpeljati iz samega osnovnega "tira", se tako rekoč za nazaj pokaže, da deluje argument o enotnosti predmeta in metode v samem jedru svoje kritične dialektičnosti, rečeno z Backhausom, "strategija imuniziranja". Pokaže se, da "zainteresirano spoznanje" tega argumenta ni le kritika takšnih ali drugačnih "strokovnih", na obstoječo znanstveno delitev dela pristajajočih interpretacij Marxa, ampak da je hkrati zgrajen kot sistematično preprečevanje razdelave dejanske notranje zgradbe Marxove teorije. To pa zato, ker se takšna razdelava dotika dveh vprašanj, na katera večina sodobnih marksističnih inahic še vedno odgovarja bodisi z anatemizacijo, bodisi z rezigniranim relativizmom: razdelava nas sooča na eni strani z vprašanjem notranje protislovnosti teorije "klasikov marksizma", na drugi pa z vprašanjem, kako argumentirano znanstveno utemeljiti lastno marksistično "kritiko obstoječega".

Vzemimo ugovor, ki ga Backhaus naslavlja na argument o neločljivi enotnosti predmeta in metoda:

"ko bi ... o metodi, izolirani od vsebine, sploh ne mogli ničesar izjaviti, bi je kot metode sploh ne mogli identificirati, s tem pa je ne bi mogli ločiti ne od drugih metod, ne od vsebine. Problem bi se razen tega samo premestil na vsebino, kajti svojevrstna logika je logika svojevrstnega predmeta: ne more biti kar že vsak predmet zmožen dialektičnega razvoja" (Backhaus 1978, 89).

Na prvi pogled je ugovor videti abstrakten, saj se Backhaus samo obeša na stanje stvari, ki ga priznavajo tudi zagovorniki enotnosti - da pač enotnost predmeta in metode že predpostavlja njuno razliko. A ugovor dopušča še neko drugo, po našem mnenju ustreznjšo razlago, ki izhaja iz tega, da je resnični zastavek Backhausove kritike v formulaciji o pre-mestitvi problema. Če jo razvijemo, nam ta formulacija pove tole: dialektična interpretacija je sicer argumentirano dokazala, da zanemarjanje metodološke problematike oz. ne-

dialektično ločevanje predmeta in metode okrni sam predmet preiskave, toda v njeni argumentacijski verigi je nek šibek člen, namreč vprašanje ustroja ekonomskega predmeta. In sicer šibek v tem pomenu, da lahko interpretacija kritike politične ekonomije, ki se nahaja na predheglovski ravni, izpostavi "empirične" pomanjkljivosti tega člena tako, da moramo hkrati z dejanskimi problemi sprejeti tudi nedialektično raven njihove zastavitve. Ne da bi bil dodan kak kvalitativno nov element, se tako znova postavlja vprašanje dokazanosti dialektične argumentacije, problem je vržen na začetno raven razprave, le da se postavlja na drugi točki.

Zakaj se nam zdi ta razlaga Backhausove kritike ne samo upravičena, ampak tudi konkretnejša od prve? Zato, ker lahko z njeno pomočjo razložimo tudi znotrajteoretsko možnost in znotrajteoretski domet takšne interpretacije kritike politične ekonomije, kakršno med novejšimi deli zglede no predstavlja Schraderjeva obravnava Marxovih ekscerptnih zvezkov 1850/58. V nekoliko "idealistični maniri prikaza" bi lahko rekli, da je Schraderjeva obravnava "udejanjenje" tiste teoretske zastavitve, katere možnost anticipira Backhausova kritika "pretirane" enotnosti.

Schrader odločno nasprotuje tezi, da je obdobje pisanja Očrtov tudi obdobje, ko si Marx takorekoč drugič teoretsko prisvoji Heglovo dialektično misel. Po njegovem mnenju je ta teza samo umislek nekaterih "marksistov in filozofov", ki so Marxovo izjavo, da mu je bilo glede metode obravnave v veliko pomoč prelistanje Heglove Logike, napihnili v nekakšno temeljito novo recepcijo Hegla. Kot primer navaja Reicheltovo razglabljanje, kako Marx kot pravi Heglov učenec ve, da o metodi, ločeni od predmeta, ni mogoče ničesar izjaviti, nato pa dodaja:

"pred vsakršnim nadaljnjim spekuliranjem o razmerju med metodo in vsebino, bi bilo treba postaviti vprašanje, kateri predmet Marx sploh podvrže metodični obravnavi... /Temu vprašanju/ niso sledili ne teoretiki, ki interpretirajo heglovsko, ne njihovi marksistični nasprotniki" (Schrader 1980, 135)²⁴

Ne gre za to, da Schraderjeve kritike Reichelta ne bi mogli zavrnuti. Ravno narobe. Kljub temu, da je Schra-
der izvrsten poznavalec Marxove recepcije politične ekono-
mije, ki v svoji analizi prinaša tudi obilico novih podat-
kov in ugotovitev, "dialektično izšolanemu" bralcu njegove-
ga osnovnega interpretacijskega okvira in njegovih očitkov
heglovski interpretaciji ne bo težko zavrnuti - od tega, da
Schrader pomanjkljivo prikaže osnovne metive in namere dia-
lektične interpretacije, do tega, da ne more razložiti ti-
stega "formalnega ustrežanja" med ekonomskim materialom in
Heglovim pojmovnim razvitjem, ki ga priznava sam Schrader.²⁵

Resnični problem je torej v tem, da lahko Schraderja
s pomočjo dialektičnih miselnih figur sicer v celoti za-
vrnemo, da pa kljub temu od njegove kritike "heglovskih"
interpretov preostane še neko racionalno jedro, ki ni do-
stopno tradicionalni dialektični argumentaciji. A to ni
nemara njegova večja strokovno-ekonomska usposobljenost,
njegovo izčrpnjše poznavanje predmeta Marxovih ekonomskih
raziskovanj, pač pa njegovo implicitno opozorilo, da npr.
Reichelt vnaprej, brez naknadnega preverjanja in zato v
bistvu nekritično, sprejema povsem določeno pojmovanje
predmetnosti ekonomskega predmeta, da mu ob vsem zagotav-
ljanju dialektičnosti predmet nastopi kot danost. V tej

²⁴ S "heglovskimi" interpreti misli Schrader na O. Negta,
A. Schmidta in H.G. Backhausa, z "marksističnimi nasprotni-
ki" pa očitno avtorje v deželah realnega socializma (cf.
Schrader 1980, 252).

²⁵ Schrader pristane v zadnji instanci na utemeljevanje
dialektičnosti Marxove teorije z biografskim naključjem
Marxovega preučevanja Heglove filozofije:
"Ni prišlo niti do kake pomembne recepcije Hegla, še manj
je bilo treba razvozlati identiteto med gibanjem bistva in
vrednosti. Namesto tega se nam pokaže neko docela pragma-
tično razmerje, ki ga je mogoče povsem prepričljivo razlo-
žiti..." (Schrader 1980, 136), (podčrtal RR). Po Schrader-
ju gre za to, da je hotel Marx svoj ekonomski material
"sistematično urediti", za kar je bila najbolj "ustrezna"
pač Heglova metoda.

"heglovski" kritiki nedostopnem racionalnem jedru njenega "nedialektičnega" nasprotka pa je treba, po našem mnenju, videti znamenje, da se obe interpretaciji v zadnji instanci gibljeta na skupni osnovi.

Povzemimo: postavka o neločljivosti ekonomske vsebine in metode prikaza ne ustreza kot konceptualno izhodišče za dostop do "pravih vsebin" in do "logične strukture" (Reichelt 1969, 75) Marxove kritike politične ekonomije. Prav zaradi njenega nereflektiranega neskladja med intendirano marksovsko pozicijo izjavljanja in med dejansko proizvedeno spoznavno vsebino, ki uveljavlja samo neko že za Hegla veljavno spoznanje. V postavki odzvanja možnost nevtralne skupne ravni Marxove in Heglove dialektike, kjer bi bila njuna specifična razlika šele rezultat nadaljnje teoretske izpeljave - takšna možnost pa je le narobna stran tega, postavka po svoji logični strukturi deluje kot zaslepitev za lastno teoretsko poanto. Za to namreč, da je kot izhodišče že rezultat določenega dojetja materialističnega obrata Heglove dialektike, da torej na izhodišču že ve, že predpostavlja, kaj je tista prava "stvar sama", ki zahteva in omogoča dialektično metodo prikaza.

Tu moramo biti natančni: seveda Reichelt kot dialektičen mislec ve, da sta izhodišče in rezultat posredovana. Tudi za Reichelta velja, da je predpostavljena, "implicitnost" spoznavnega rezultata pogoj možnosti resničnega spoznavnega procesa.

A to izhodišče védenja o vselejšnji vsebinski določenosti, o "predsodkovni strukturi" izhodišča spoznavnega procesa pri Reicheltu ni znova posredovano z njegovimi materialnimi analizami. Spoznanje o podvojenosti izhodišča ostaja njegovemu resničnemu spoznavnemu procesu zunanje, to pa pomeni, da deluje v resnici kot nevprašljiva, samorasla podlaga materialnih analiz. Reicheltu torej ne moremo očitati, da spregleda, da je njegova obča interpretacija kritike

politične ekonomije že od vsega začetka specifično določena, da je "samo" nujna izpeljava te vnaprejšnje določeno=sti. Spregleda pa, da kot materialistični mislec začenja, pogojno rečeno, z "zavestjo" o oz. z distanco do svojega izhodišča, ki v sebi nujno že nosi svoj rezultat: zato to, s čemer začenja, ni niti enotnost izhodišča in rezultata niti njuna razlika, pač pa je to razlika izhodišča do samega sebe kot v sebi razlikovanega.²⁶ Takšno spregledanje pa povzroči, da se njegovo lastno, že vsebinsko določeno izhodišče sprevrača iz nečesa nastalega, posredovanega, v neko hipostazirano Prvo.

Utemeljenost Reicheltove interpretacije v nekem občem načelu, ki je podlaga sleherne dedukcije, njega samega pa ni več mogoče izpeljati, lahko razberemo iz njegovega odgovora na vprašanje, zakaj je sploh lahko Heglova filozofija "deloma neposredni metodični zgljed za Marxa", odkod sploh "strukturnalna identiteta med Marxovim pojmom kapitala in Heglovim pojmom duha" (Reichelt 1970, 77).

Reichelt odgovarja tako: če Marx ne le v Očrtih, ampak tudi v Kapitalu uporablja formulacije, ki navezujejo na motive in strukture Heglove filozofije, tedaj je razlog za to "prisila stvari" /sachlicher Zwang/ (76). "Stvar sama", predmet Marxovega preiskovanja je tisto, kar ga sili v dialektične izposoje. Ta predmet je, kot to Marx programsko napove v Nemški ideologiji, meščanska družba v nje=

²⁶ Najsi je tudi sleherni, na prvi pogled nemara še tako brezpredpostavkovni spoznavni začetek v sebi že posredovan, že izraz določenih predpostavk, tako da poteka spoznanje vselej kot "refleksija lastnih predpostavk", pa je pogoj za materialistično spoznanje te objektivne določenosti naših miselnih form možnost odskoka, "izključenosti" iz te določenosti. Tega odskoka pa zdaj nikakor ne smemo ize načevati s tradicionalno filozofsko distanco zavesti do predmeta, slonečo na istovetnosti transcendentalne aperceptije jaza. Ker je za Marxa spoznanje objektivne določenosti našega spoznanja ne le nujen pogoj, ampak tudi že prvo dejanje resnično objektivnega delovanja - takšnega torej, ki objektivni svet tudi ustvarjalno preoblikuje - je trenutek "izključenosti" hkrati trenutek, ko smo najbolj neposredno vpeti v to, kar nas določa, ko smo najbolj vsebinsko določeni.

nih različnih stopnjah in praktičnih ter teoretskih pojavnih oblikah (cf. MEID II, 49) - Hegel pa je, po Reicheltu, tisti, ki

"Na filozofski ravni anticipira to, kar dešifrira Marx kot skrivnost meščanske družbe: sprevrnitev nečesa nastalega v nekaj Prvega. Napihovanje pojma v absolut je zato za Marxa adekvatni izraz dejanskosti, v kateri poteka ta postopek analogno" (77).

Marxov pojem kapitala je tako "materialistično razvozlanje" osrednjih antinomij meščanske filozofije zgodovine, v kapitalu je Marx odkril "materialni substrat" enotnega subjekta meščanske misli (cf. 78/79).

"Logično strukturo" tega Reicheltovega dogovora lahko zdaj še tako razčlenjujemo na njegove "gradbene elemente" - med njimi ne bomo našli takega, ki bi zagotavljal nadaljnji pojasnitvi zveze med Marxom in njegovim velikim teoretskim predhodnikom njen specifični materialistični značaj. Reichelt ne pove drugega kot to, da je Marx pri prikazu svojega predmeta raziskovanja lahko uporabil Heglovo dialektično misel zato, ker je ta "na sebi" že ustrezala Marxovemu raziskovalnemu predmetu - čeprav le kot "filozofska podvojitve realne sprevrnjenosti" (81); Marx se je torej lahko navezal na Heglovo metodo, ker je bil v njej že napovedan kot njena resnica, njeno "racionalno jedro". Bolj jasno rečeno, logika Reicheltovega argumentiranja je logika, s katero sleherna razvita in sistematična filozofska praksa, ki deluje z dialektičnimi pojmovnimi sredstvi, lahko pojasni svojo nujno zvezo s Heglov: oglejmo si npr. Gadamerjevo hermenevtično filozofijo, ki se prav tako vidi "anticipirano", čeprav v sprevrnjeni obliki, pri Heglu, enako kot je tudi zanjo "stvar sama" tista, ki zahteva preoblikovanje Heglove spekulativne dialektike v dialektiko hermenevtičnega izkustva.

Odločilna razlika je seveda v tem, da je "stvar sama" za Gadamerja idealistična celota jezikovnega smisla, Rei-

chelt pa ne pristaja na takšen homogeni, "zgolj miselni" predmet, "stvar sama" je zanj materialna družbena praksa. A prav to odločilno razliko Reichelt izgubi. V skladu s samim Marxom sicer rekonstruira "stvar samo" kot materialno dejanskost meščanske družbe, v kateri imajo kategorije politične ekonomije vlogo njenih "bivanjskih oblik, ekstenzijskih določitev" - toda ta koncept predmeta, ki je logični (in kronološki) rezultat Marxovega preiskovanja družbe, je zdaj postavljen že kot izhodišče. Medtem ko je za Marxa materialna družbena dejanskost legitimacijska baza dialektičnega pojmovnega razvitja, toda nikoli kot danost, ampak vselej kot nujen predmet argumenta, se pri Reicheltu resda duhovno posredovana materialna dejanskost sprevrne v nekaj neposredno sprejetega, Prvega, v aperçu. Če Reichelt s tem hipostaziranjem legitimacijske baze samo reproducira osnovno "paradigmo" meščanskega mišljenja, pa se kot marksistični teoretik postavlja pred izbiro, da se ali odpove zatrjevani nujnosti dialektike družbene prakse ali pa sprejme objektivistično-teleološko razlago zgodovine, lastno realnemu socializmu.

Reicheltovo rekonstrukcijo "stvari same" pri Marxu smo vzeli kot primer za latentno skupno osnovo hegllovskih in nehegllovskih interpretacij Marxove kritike politične ekonomije. Različne pojavne oblike, v katerih se ta osnova manifestno kaže in učinkuje znotraj same logične interpretacije, pa je mogoče strniti v naslednjo ugotovitev: iz problemskega obzorja logične interpretacije je izključeno vprašanje po možnosti utemeljitve geneze in veljavnosti dialektične razvojne metode, ki jo interpretacija uporablja in ki naj bi dejansko povzemala dialektično logiko Kapitala.

Izključenost tega vprašanja je pravzaprav samo ena plat dveh med seboj povezanih "stvarnih problemov" logične interpretacije (cf. Backhaus 1978, 80), ki ju je "v bistvu upravičeno" (81) izluščila kritika te interpretacije. Kri-

tični ugovori so prišli sicer z različnih teoretskih stališč (Holzkamp, Althusser, Ritsert), ujemali pa so se v dveh točkah: argument, da se nekritično precenjevanje Očrtov, njihovo neposredno povezovanje s Kapitalom in prav tako nekritično osredotočenje na dialektično figuro "klične oblike" značilno za logično interpretacijo, izpostavlja nevarnosti padca v neo-idealizem, se je navezoval na argument o skritem dogmatizmu logičnega postopka.

Navidez paradokсно je na to, da se pri logični interpretaciji vprašanje po utemeljitvi "zahteve po resnici" umika dogmatskemu zatrjevanju resnice, da so namesto spoznavno-teoretsko-metodološke utemeljitve postopka analize uporabljeni zgolj "krožni argumenti" in "dogmatski poudarki" opozoril prav Holzkamp, ki je po Backhausovem mnenju zagovornik "sovjetsko-marksistične ortodoksije" (ibid). Holzkamp naslavlja na logično interpretacijo globalno kritiko, da ne

"eksplicira, na kaj se nanaša 'razvoj', ali na stvar ali na miselno operacijo. Iz argumentacijskega sklopa, v katerem se, denimo, izenačuje 'razvoj' in 'izpeljava', prav tako 'razvoj oblike' in 'analiza oblike' lahko povzamemo, da je z razvojem tu v bistvu mišljen miselni razvoj. Nujen logičen razvoj pomeni potemtakem nujen miselni razvoj. To-rej je tu, če je govora o nasledku ali o rezultatu, mišljen rezultat oz. nasledek logične izpeljave (ne pa dejanskega procesa)". Enako nejasno ostaja tudi "kako je 'logične' izpeljave in rezultate, ki jih podtikajo Marxu, mogoče dokazati kot znanstveno nujne utemeljitvene sklope, in kaj naj pri tem pomeni, če prisojamo logičnemu miselnemu razvoju 'nujnost'... zakaj je treba denar logično-nujno izpeljati iz določitev blaga itd? Formalno logična nujnost v smislu analitično logičnega dedukcijskega odnosa tu ne more biti mišljena, ne obstaja nikakršnega logičnega pravila transformacije, po katerem sledi iz obče ekvivalentnske oblike denar. Kaj pa tedaj tu pomeni 'logično' in 'nujno'? (Holzkamp 1974, 28).

Backhaus to Holzkampovo kritiko navidez še razširi, saj dodaja, da z njo niso opredeljene le nejasnosti "logične interpretacije", ampak da se dotika občutljivih mest celotne marksistične sekundarne literature o kritiki po-

litične ekonomije. Da pa bi to "razširitev" pravilno razumeli, moramo upoštevati naslednje momente:

a) Ugovor proti domnevnemu neo-idealizmu logične interpretacije pogosto "pozablja" na osnovno namero tega postopka, da razreši probleme, ki jih tudi "dobrim glavam" povzroča Marxov dialektični način izražanja, in da preišče ter precizira njegove temeljne koncepte. Ugovor prav tako spremljuje, da je zanimanje za Očrte in njihovo izvorno obliko prikaza ekonomskih kategorij sprožila "metaforika" Kapitala in da je ubadanje z metaforo "klične oblike" in z ostalimi dialektičnimi mišelnimi figurami v Kapitalu tako rekoč samo druga plat spoznanja, da je analiza vrednostne forme - za Marxa nič manj kot odgovor na dvatisočletne vprašanje človeškega duha - za marksistične interprete še vedno "knjiga s sedmimi pečati" (Backhaus) oz. "območje, ki leži v temi" (Althusser). In če Holzkamp slavi "stanje diskusije", ki ga je

"k vprašanju odnosa med zgodovinsko metodo, logiko, spoznavno teorijo in materialistično dialektiko izoblikovala zlasti marksistična filozofija v socialističnih deželah" (Holzkamp 1974, 2),

bi bilo treba najprej preiskati, ali je sovjetski marksistični ortodoksiji zares uspelo, da razdela vsaj nastavke za konsenzualno teorijo dialektične logike.

b) Med Holzkampovo in Althusserjevo kritiko logične interpretacije obstaja neka nepremostljiva razlika. Holzkamp meri namreč izključno na nejasnosti in pomanjkljivosti sodobnih marksističnih interpretativnih poskusov, ki se ubadajo s problemi Marxovega dialektičnega logičnega razvitja kategorij. Izključnost navaja seveda k predstavi, da so besedila kritike politične ekonomije jasna in enoznačna, bolje, da sta Marx in Engels, vsaj v orisih, jasno in enoznačno opredelila status temeljnih pojmov in konceptov - vse težave izvirajo iz tega, da njuni interpreti ne znajo tega jasnega orisa pravilno odkriti.

Nasprotno pa je Althusserjevo stališče, kot je znano, da Marx ni razpolagal s koncepti, ki bi zadovoljivo doje-
li to, kar je teoretsko proizvedel, skratka, da svoje pred-
stave o metodi ni še razdelal v sistematično teorijo meto-
de. Ne bo odveč, že zaradi prevladujoče ideološke kritike
Althusserja, tj. kritike, ki v njem odkriva samo to, kar
vanj že vnaprej samo vnaša, ponovimo Backhausovo ugotovitev, da Althusser ne trdi, da Marxov Kapital ni utemeljen na določeni materialni logiki

"v toliko bi lahko docela soglašali z Leninovo tezo, da je Marx zapustil logiko Kapitala. Ne zdi pa se seveda verjetno, da je mogoče logiko Kapitala identificirati z Marxovimi predpostavkami o logiki in spoznavni teoriji. Razdelava metode, ki utemeljuje Kapital, je torej, po Althusserju, bistveno bolj težka kot si je to predstavljal Lenin in kot si to ortodokсни marksizem še nadalje predstavlja" (Backhaus 1980, 96).

Razlika, ki loči Althusserja od realno-socialistično navdahnjenega Holzkampa, pa ga hkrati povezuje z recepcijo Marxa, ki jo je izoblikovala kritična teorija družbe, tako kot, na drugi strani, paradoksnno povezuje Holzkampa z logičnimi zastavitvami, ki jih kritizira. "Skupni imenovalec" (Backhaus) obeh tokov marksistične teorije, ki se sicer skrajno razlikujeta, pa ni iskati le v njunih teoretskih nasledkih, npr. v tezi o razcepu med Marxovimi materialnimi analizami in kategorialnim aparatom, s katerim so dojete - "filozofska pozicija obeh šol dopušča domnevo, da Marx zari-
sa dialektike, ki bi ustrezal materialnim problemom družbe-
nih znanosti ni napisal zaradi načelnih razlogov, ne pa na-
ključno: /ovirali so ga/ svetovnonazorski predsodki /Vor-
Urteile/" (97) -
ampak predvsem v docela heglovskem načinu sklepanja, ki te nasledke nosi.

Ponazorimo ta način sklepanja z Backhausom, ki razmišlja takole:

- dejstvo, da Marxu, nezadovoljnemu z analizo blaga in denarja v "H kritiki politične ekonomije", tudi v prvi in drugi izdaji Kapitala ni uspelo prikazati razvoja vrednost-

- ne forme tako, da bi onemogočil nadaljnje nerazumevanje, ki traja zdaj že skoraj 120 let;
- dejstvo, da Marx ni uresničil svoje želje prikazati v nekaj polah racionalno jedro Heglove dialektike, da zariša materialistične dialektike tudi Engels ni uspel napisati;
 - dejstvo, da obstaja, kot kaže korespondenca, tudi med Marxom in Engelsom nesoglasje glede tega, kako je treba razumeti materialistično metodo: logično ali logično-historično;
 - dejstvo, da so dobile določene Marxove problemske zastavitve po dolgih letih znotrajmarksističnih razprav takorekoč antinomičen značaj, še več, da je marksistična recepcija kritike politične ekonomije razpadla na tri relativno homogene in med seboj izključujoče se smeri - vsa ta dejstva je mogoče dialektično dojeti le, če postavimo, da so

"pomanjkljivosti prikaza", bodisi Marxovega, bodisi njegovih naslednikov, samo izraz pomanjkljivo razrešenih stvarnih problemov, pomanjkljivosti materialne analize (32); reproducirajoče in potencirajoče se pomanjkljivosti prikaza so pomanjkljivosti vsebine, ki jo je treba prikazati, to se pravi, so rezultat "pomanjkljivo" preciziranih pojmov in navsezadnje "pomanjkljivo" razdelane metode pri Marxu in Engelsu (81).

Na osnovi tega Backhausovega sklepa pa se tudi pokaže, da se problemom, ki jih danes prinaša razdelava in spoznanje dialektične metode v Kapitalu, ne moremo več približati z znano metaforo o "arheološkem izkopavanju" izvirne Marxove in Engelsove zastavitve. Sodobna raba lahko to zgodovinsko sicer upravičeno metaforo razbere le še kot podmeno o dveh med seboj izoliranih slojih v Marxovi kritiki politične ekonomije, o njenem eksoteričnem površinskem in ezoteričnem globinskem sloju. Tako kot naj bi imel Marx sam idejo vrednostne teorije jasno in enoznačno²⁷ pred

²⁷ V inačici, da je Marx jasno in enoznačno razumel svojo dialektično razvojno metodo kot logično (ne pa kot logič=

oči, njen prikaz pa mu je nekako spodletel zaradi "didak-
tične" nespretnosti, tako naj bi v nadaljnjem zgodovinskem
razvoju epigoni te ali one vrste zagrnili ali popačili bi-
stvene elemente te globinsko jasne in enoznačne ideje.

Dostop do problema logike Marxovega Kapitala vidimo za-
to vse prej, tako kot tudi Backhaus, v tisti problematiki,
ki jo zaznamuje Althusserjeva "metafora" o krožnem branju
Kapitala:

"filozofsko branje Kapitala je možno je z uporabo kriteri-
jev, ki jih iščemo in ki jih lahko da edinole Marxova filo-
zofija" (Althusser 1968, 37).

c) S tema pa se tudi pokaže, da 'Holzkampov ugovor proti
"krožnemu argumentiranju" logične interpretacije ne zadeva
le občutljivega mesta marksistične literature, ki se ukvar-
ja z razsežnostjo kritike politične ekonomije, ampak odpira
enega temeljnih problemov sodobnih marksističnih teorij.

Hiba logične interpretacije namreč ni v krožnosti nje-
nega dokazovanja, ki jo nujno implicira figura "klične ob-
like", ampak vse prej v tem, da ni zmožna razviti in dokaza-
ti pozitivnega pomena materialističnega krožnega sklepanja.

no-historično), je "teza o enoznačnosti" Marxovih spoznanj
tudi zamolčana predpostavka logične interpretacije. Kolikor
namreč dialektična logična interpretacija ne zna vsebinsko
in metodološko utemeljiti lastnega logičnega postopka - ko-
likor ne zna izoblikovati koncepta dialektičnega merila,
ki sicer pade v merjeno, a kljub temu dovoljuje teoretsko
zavezujočo odločitev, kaj je racionalna, znanstvena dialek-
tika, kaj pa idealistična metafizika - je možna le ob nedia-
lektični predpostavki, da pravilno odraža homogeno jedro
Marxove zamisli.

Backhaus upravičeno opozarja na paradoks, da se po svojem
izvoru in po svoji nameri antidogmatska logična interpreta-
cija spreminja v "nenavadno tvorbo novega dogmatizma", ki
zamenjuje "pravilno" interpretacijo Marxa z argumentirano
eksplikacijo in rešitvijo ekonomskih in metodoloških proble-
mov (Backhaus 1978, 26).

"Dogmatski značaj ... omenjenih del /skupina okoli Bischoffa
- RR/, se kaže tudi v tem, da njihovi avtorji očitno podle-
gajo naivni samoprevari, da so zgolj z intenzivnim študijem
Kapitala pridobili adekvatno razumevanje, ki si ga lastijo.
Zelo lahko bi bilo pokazati, da vsebuje dozdevna neposred-
nost njihovega branja besedil številna posredovanja. Tako
tudi geneze logične interpretacije, ki jo recipirajo ti av-
torji, sploh ni mogoče misliti brez teh 'zunanjih refleksij'"
(112).

To pa pomeni, širše gledano, da tiste sodobne marksistične teorije, ki izhajajo iz lastne vpetosti v družbenozgodovinsko dejanskost, postavljeno za predmet preučevanja, niso sposobne znanstvenoteoretsko legitimirati svojih lastnih teoretskih zastavitev.

Marksistična teorija je lahko sicer bolj ali manj uspešno zavrnila zahtevo pozitivistične znanstvene teorije, da mora sleherna znanost teoretsko utemeljiti svojo resničnostno zahtevo: na eni strani je dokazala, da je zahteva izraz meščanskega razumevanja znanstvene prakse, zgrajenega na delitvi dela, na drugi strani pa se je sklicevala na svojo praktično utemeljenost. A v trenutku, ko obstaja več marksističnih teorij, ki vse izhajajo iz lastne vključenosti v lastne družbeno-zgodovinske razmere, za izhodišče pa jemljejo med seboj izključujoče se "temeljne kategorije" oz. "klične oblike", v takem trenutku se marksistična teorija sama postavlja pred nalogo, da analitično utemelji lastni marksovski podvzem kritične analize obstoječih razmerij.²⁸

S to pripombo o kritičnem značaju našega konceptualnega izhodišča za dojetje znanstvenega statusa kritike politične ekonomije zaključujemo prvi del našega prikaza. Namen drugega dela je, da s pomočjo Marxove prve sistematično prikazane teorije denarja v Očrtih verificira zgornji, še abstraktni delovni hipotezi.

²⁸ Glede na to, da imajo praktično-kritične teoretske analize značaj "določene negacije", lahko vprašanje znanstvenoteoretske legitimacije lastnih analiz formuliramo tudi tako, kot to dela uvodni članek v zborniku Gesellschaft 11, kot vprašanje namreč, "ali in kako je možna podmena in dokaz pozicij in pojmov določenih negacij. S tem je hkrati postavljeno tudi vprašanje po tistih metodah, s pomočjo katerih je mogoče določeno negacijo analitično utemeljiti" (Gesellschaft 11, 9).

UPORABLJENA LITERATURA

- Althusser, Louis, Lire le Capital I, II, Paris 1968;
- Backhaus, Hans-Georg, Zur Dialektik der Wertform, v: A. Schmidt (ed.), Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie, Frankfurt/M 1969;
- isti, Materialien zur Rekonstruktion der Marxschen Werttheorie, v: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, 1, 3, 11, Frankfurt/M 1974, 1975, 1978;
- Haug, W.-F, Predavanja za uvod v "Kapital", Ljubljana 1980;
- Holzkamp, Klaus, Die historische Methode des wissenschaftlichen Sozialismus und ihre Verkenning durch J. Bischoff, v: Argument 84, Berlin 1974;
- Marx, Karl, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, v: MEGA² II 1.1., Berlin 1976;
- Reichelt, Helmut, Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx, Frankfurt/M 1970;
- Schmidt, Alfred, Geschichte und Struktur, Fragen einer marxistischen Historik, Frankfurt/M 1978⁴.
- Schrader, Fred E., Restauration und Revolution. Die Vorarbeiten zum "Kapital" von Karl Marx in seinen Studienheften 1850-1858, Hildesheim 1980;
- Zelený, Jinrich, Die Wissenschaftslogik bei Marx und "Das Kapital", Frankfurt/M 1973.

